

la mèdium ! el poeta

una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa



DE PREMSA RECULL

Josefa Tolrà, la médium que cautivó a Joan Brossa

El Espai Brossa ahonda en "la creación más metafísica y existencialista" del poeta a través de su relación con la espiritista y artista Josefa Tolrà

Mauricio Bernal
Dijous 06/02/2020
El Periódico



Josefa Tolrà podía ver el aura de las personas y **solía decir que Joan Brossa tenía "buena luz"**. Una vez le dijo: "Tú, 'noiet', estás cerca de Dios. Pero le das la espalda..." Tolrà bien podía haber sido un personaje de novela entre gótica y costumbrista, **una médium de mediados del siglo XX** que nació, vivió y murió en el pequeño pueblo de Cabrils, en el Maresme, y que solo una vez salió de allí: para ir a Badalona a ver a otra médium. **Empezó a oír las voces de los espíritus después de perder a dos de sus tres hijos**, en plena depresión, y entendió que eran voces de ultratumba porque un familiar le dijo: "Son espíritus que vienen a ti porque necesitan comunicarse con sus parientes vivos". Le recomendó que escribiera lo que oía. Josefa atendió al consejo, y decidió por su cuenta hacer dibujos. De esa forma se convirtió en artista, y no en cualquier artista: **sus dibujos forman parte de las colecciones del Prado, el**

Macba y el museo LaM de Francia. Las musas, en su caso, fueron los espíritus que le susurraban al oído.

Joan Brossa también oyó una voz: la oyó mientras estaba en las trincheras, en la batalla del Segre, una noche, hacia medianoche. La voz gritó su nombre y Brossa fue a mirar quién lo llamaba, **y en ese momento, ¡boom!, una bomba cayó justo** donde estaba antes. 'La batalla del Segre o la segona naixença', tituló el poema en el que dio cuenta del episodio. Y dice: "Una nit, pels volts de les dotze / vaig néixer per segona vegada". Así que **el poeta y la médium tenían en común eso, que los habían salvado unas voces.** El terreno estaba abonado para que cuando se conocieran se cayeran bien, y luego se admiraran. Ambos creían en el más allá, y **ambos llevaron a cabo "un viaje galáctico de larga trayectoria"** después de sus respectivas experiencias, o así lo formula **Pilar Bonet, una de las comisarias de la exposición abierta este jueves** en el Espai Joan Brossa –'La médium y el poeta'– diseñada para trenzar **un "diálogo astral" entre los dos.** No hacía falta que Bonet incidiera en que se trata de una muestra "inédita" e "insólita".

Las puertas del gran secreto

Brossa y Tolrà no fueron amigos, pero se admiraron mutuamente, y sobre todo, compartieron una visión de las cosas. **"Ambos traspasaron las puertas del gran secreto", dice Sandra Martínez,** la segunda comisaria. "A muchos de sus dibujos, Josefa Tolrà les ponía el mismo título, o bien 'Dibujo fuerza fluídica' o bien 'Dibujo energía fluídica', y eso era así porque **los espiritistas creen que cuando uno muere se convierte en una fuerza fluídica** que emprende un viaje de conocimiento por todos los planetas, un viaje astral. Pues bien, **la idea de este viaje está muy presente en Brossa**". Hay un centenar de objetos expuestos en el Espai para demostrarlo, ese compartir de lo fluídico, **desde los dietarios y dibujos de la médium hasta los poemas y poemas visuales de Brossa** que hablan de esa sensibilidad suya. "La creación más metafísica y existencialista del poeta", dice Bonet. Se guiñaron el ojo mutuamente estos dos. Ese guiño es el eje de la muestra.

Una exposició en la Fundació Brossa evoca la relació del poeta con la médium Josefa Tolrà

La Fundació Joan Brossa de Barcelona acoge la exposició 'La médium i l'artista. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa', en la que evoca la relació del poeta con la médium de Cabrils (Barcelona)

Redacció

Dijous 06/02/2020
La Vanguardia

La Fundació Joan Brossa de Barcelona acoge la exposició 'La médium i l'artista. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa', en la que evoca la relació del poeta con la médium de Cabrils (Barcelona).

Brossa coneció a la artista y médium con motivo de las visitas que los amigos del entorno de Dau al Set y del Club 49 hacían a Cabrils para admirar el talento visionario de esta mujer campesina que decía hablar con los espíritus de los muertos y dibujaba siguiendo sus dictados.

Sobre esta relación se conserva un documento audiovisual grabado en 1998, pocos meses antes de la muerte del poeta, relacionado con una exposición organizada en Mataró (Barcelona) en la que se presentaban tres dibujos de la médium.

Exposición “La médium i el poeta” de Josefa Tolrà – Inauguración en la Fundación Joan Brossa en Barcelona

Inauguración de la exposición temporal ‘La médium y el poeta’.
Una conversación astral entre Josefa Tolrà y Joan Brossa.

Sonia Prise

Dijous 06/02/2020

Elevart

Josefa Tolrà nació el 8 de enero de 1880 en Cabrils y vivió en el pueblo hasta su muerte, en 1959. De origen muy humilde y con una formación muy limitada, Pepeta de Cabrils -como también se la conocía- comenzó a dibujar a partir de 1942 como antídoto a la tristeza y la depresión ocasionada por la muerte de dos de sus tres hijos, recreando más de un centenar de extraordinarias visiones de un gran contenido simbólico al dictado de quien ella denominó seres de luz. Durante este tiempo también escribió e ilustró numerosas libretas, compuso poemas, transcribió textos, bordó mantones con filigranas fluídicas, redactó una novela y atendió a sus vecinos como sanadora.

Joan Brossa (Barcelona, 1919-98) conoció al artista y médium catalana Josefa Tolrà (Cabrils, 1880-1959) con motivo de las visitas que los amigos del entorno de Dau al Set y del Club 49 hacían en Cabrils por admirar el talento visionario de esta mujer campesina que hablaba con los espíritus de los muertos y dibujaba siguiendo dictados superiores: “Un ser de luz guía mi mano”. Eran los años cincuenta.



Sobre esta extraordinaria relación se conserva un documento audiovisual excepcional registrado en 1998, pocos meses antes de la muerte del poeta, relacionado con una exposición organizada en Mataró en el que se presentaban tres dibujos de la médium, dos de ellos propiedad de Joan Brossa y ahora depositados en el MACBA.

En otra ocasión el poeta habló o escribió sobre la fascinación que sentía por esta

mujer sin estudios ni conocimientos artísticos que era capaz de hablar sobre la teoría de los colores o escribir poesías evocando la fraternidad y la justicia social. Ambos creían en el más allá y en el bien común, eran excéntricos y ácratas de espíritu, estaban afectados por lo desconocido y liberados del dinero.

Brossa estaba interesado por la creación hipnagógico y leía sobre psicoanálisis y Jung. La Pepita de manera natural, y desde una prospección hacia el interior, era capaz de alcanzar experiencias extrasensoriales y místicas que abolían las coordenadas del tiempo y el espacio. Brossa admiró la médium y los dibujos “fluídicos” que hacía. Por su parte, Tolrà estimaba el poeta y el aura de luz que desprendía. En una ocasión le dijo: “Tú, muchacho, estás al lado de Dios. Pero estás de espalda ...”. Apreciaba la bondad del poeta, anarquista de corazón como lo era ella, y la renuncia que hacía a cualquier imposición que no fuera la vida en libertad y la pobreza como forma de emancipación.

Con esta exposición temporal, comisariada por Pilar Bonet y Sandra Martínez, la Fundación Joan Brossa retoma el ciclo ‘La realidad en crisis’ iniciado con la muestra ‘Arte y locura’.

Joan Obiols Vié. Psiquiatra y humanista plantea una exposición, formada por un centenar de piezas y dibujos, algunos inéditos, que pone en relación y diálogo astral la médium y el poeta. Un proyecto que ha sido posible gracias a la colaboración de la Asociación Josefa Tolrà y de la ACM y el apoyo del Ayuntamiento de Barcelona. Por primera vez, Barcelona acoge un conjunto extenso y representativo de la creatividad visionaria de la médium y artista Josefa Tolrà y lo pone en relación con la creación más metafísica y existencialista del poeta. Una historia de amor en el Universo que se podrá visitar hasta el 31 de mayo 2020.



La mèdium i els poetes. Una tarda de diumenge amb Josefa Tolrà i Joan Brossa

Vicenç Altaió Morral

Diumenge 09/02/2020

El Temps de les Arts



Només arribar a la Brossa, en horari diürn, m'he estirat a terra amb una actitud intel·lectualment humil del raciocini, per provar de captar l'energia invisible de l'art i l'inframón i parlar amb la mèdium i el poeta. A hora foscant, els assistents al vernissatge han fet idèntica acció abans de reconèixer les pràctiques espiritistes i artístiques que ens canalitzen envers l'Enigma i el Meravellós.

He de confessar al lector que d'entrada sóc desconfiat amb les pràctiques espiritualistes, tot i que em provoquen una atracció enorme. Qui sap si, havent tingut d'infant una formació en la religió catòlica, vaig haver de matar el pare. Amb tot, un cop vaig ser-ne militant del contrari, arribant a l'extrem de l'apostasia, vaig apassionar-me per separat dels tres fonaments de tota religió: de la jerarquia, republicà, he guardat la personificació d'una intel·ligència col·lectiva representada en l'arbre del coneixement lul·lià; dels dogmes llurs, descregut, m'apassiona la creació mental del misteri trinitari, tant com la teoria de cordes; i del ritual, em fascina la representació teatral arquetípica, plena de formes i símbols, com també la disfressa en l'estètica indumentària ordinària. "L'espiritisme no segueix ni dogmes ni litúrgies,"-ens adverteix **Pilar Bonet**- "és la forma de la

transcendència de les classes humils”. Com la poesia, em dic. Mireu Brossa: “Els sistemes religiosos serveixen /per embalsamar la religió.”

Gràcies a aquesta manera de procedir, de racionalisme obert cap al fet poètic, escorcollo, en l’art del visible i en l’escriptura del conegut, el que hi ha de més rar i originari de l’Enllà i el Meravellós. I assajo de fer parlar les veus. De fet, quan hom escriu el que no sap es predisposa, com fa la poesia de recerca, a estar amatent a què el cant deixi bramar el llenguatge inconegut que ens arriba sovint dels morts i dels seus escrits els quals ressonen des de l’Ultratomba a la biblioteca nostra del Sobrereal. Puc donar fe que l’escriptura et pren la mà. Això pensava quan, encuriolit i amb ganes, m’he presentat en hora solar, abans de l’obertura, a l’exposició “La mèdiu i el poeta, una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa”.



Abans que res, quan no em veia ningú, m’he estirat a terra al costat de la barca que el poeta devia batejar i fer pintar, en grec, amb el nom de “Caront”. Fa al·lusió a la barca que, remada pels esperits dels morts que porta, va cap a l’altra banda del riu de la vida. Brossa la il·luminà amb una bombeta pobre i la diposità a peu pla damunt un mar de confettis de tots colors. Un cant a la vida, i al paper. A la paret, intervenint la instal·lació, hi ha penjat un dibuix de Josepa Tolrà, una imatge reviscuda d’una galera, una mena d’exvot d’un viatge en el passat. S’obre així el diàleg entre un poeta que treballa com un paleta amb imatges i paraules i que descus la tirana entre el significant i el significat, i una mèdiu que fa de mitjancera perquè l’art i la paraula venint de l’enllà es manifestin en el temps terrenal.

La cal·ligrafia de Brossa i la de Tolrà és ben aplicada, compartida, de quadern disciplinat; tanmateix pocs poetes han portat la indisciplina tan lluny, tot trencant l'ordre de la sintaxi i separant el contingut del contenidor per alliberar els mots en relacions noves; i pocs mèdiums han visualitzat amb tanta qualitat estètica el que, al·legòric, és dictat i guiat. “Un ésser de llum guia la meua mà”. De fet, Tolrà no pintava, era un subjecte intermediari. Ella havia après, com tantes dones, a brodar abans que a dibuixar. El dibuix repetitiu porta a processos d'autohipnosi. Els dibuixos eren medis guaridors. El jove **Leopoldo Pomés** captà, amb inquietant fosca, la mà i el rostre d'aquella dona pagesa revelada que fascinava els artistes de l'entorn de Dau i al set. “Tu, noiet, -digué en una ocasió la mèdiumpoeta a Brossa – estàs al costat de Déu. Però hi estàs d'esquena...”. Ens recordava Brossa: “(...) o sigui que ella, pel que sembla, contestava com les Sibil·les de Delfos, per medi de jeroglífics”.

“Tots dos creien en el més enllà i el bé comú –assegura **Pilar Bonet**-, eren excèntrics i àcrates d'esperit, estaven afectats per l'inconegut i alliberats dels diners.” Bonet ha estat una gran investigadora i divulgadora dels grups culturalment i artística minoritaris i de pensament avançat que tenim com a model: ADLAN (Amics de l'Art Nou), en el període la República, i el Club 49, transmissor d'aquest esperit d'avantguarda en la postguerra. “Va ser a la sala Gaspar, espai que acollia les activitats del Club 49, on es va poder veure per un sol vespre una primera mostra dels dibuixos de Josefa Tolrà.”

Pel dietari d'**Alexandre Cirici Pellicer** (dilluns 5 de desembre de 1955) coneixem de primera mà com va anar l'encontre de Pomés, **Cuixart** Brossa amb Josefa Tolrà, que els va ser presentada per **Moisés Villèlia**, a casa seva, a Cambrils. Tolrà els va fer passar directament cap a una cambra amb un gran llit de cobertor vermell damunt del qual anaren estenent els dibuixos que havia començat a fer a l'edat de seixanta anys i durant no més dels darrers tretze anys : “El guia em diu que l'art és per donar llum.” A Brossa, que uns anys abans havia escrit els cèlebres oracles als pintors **Ponç**, Cuixart i **Tàpies**, li digué: “Faràs una poesia que dirà per a mi tot però a Déu encara més... Pensa en els grans poetes catalans, pensa en Verdaguier, en les muntanyes que ell visitava. Ets humil, ets humil i gran, companyó.” Sorprenentment Brossa era seguidor de l'avantguarda surrealista i reconeixia Verdaguier enllà del temps. Un mes més tard, el Cirici de Zen donà, al Club 49, una conferència sobre “La pintora històrica”, on defensà l'irracional com a sistema creador; i el psiquiatre **Obiols** li feu notar que ell defensava l'irracional de rigor lògic.

Que hagi estat Bonet, doctora i professora a la universitat, qui hagi estirat el fil i l'hagi contextualitzat en una manera nova de comprendre l'art en relació al feminisme i la creació mediúmnica és significatiu d'una nova sensibilitat. No va sola. En les seves recerques s'han anat creuant, amb el pas del temps, el materialisme progressista i l'esperitisme progressista, dues corrents aparentment de direcció escindida i que ja es trobaren en l'anarquisme i el socialisme utòpic de finals del segle XIX. És en aquell esperit que es formà el jove **Salvat-Papasseit**, com ella mateixa va fer-nos veure en la mostra “*poetacatalàavantguardista*”, que dirigí amb

l'estudiosa de l'art conceptual **Maia Creus**. I si Brossa en fou la baula entre l'avantguardisme i la cultura popular, neix, d'altra banda, entre nosaltres, una nova manera d'interpretar la història a través dels estudis de gènere. Amb **Sandra Martínez** formen part del grup de recerca *Visionari Women Art*, que centra el seu estudi en les dones creadores, fluídiques i enigmàtiques que es troben fora de la història de l'art oficial. Vam poder veure, en aquesta direcció, a l'illa de Mallorca, una exposició revelació "Alma. Mèdiums i visionàries", i com la mediumnitat, la mística, la sanació i la filosofia espiritista conformen un feminisme interior. Dones trencades que, a través de dibuixos i textos teixits, entren a un codi visual místic, simbolista, ocult, compartit i revelat des d'on es reconstitueixen. S'ha de veure, allà com aquí, fa uns segles com ara, en un temps aturat i rodant, les formes fluídiques, les florescències florals, els viatges còsmics, les presències angèliques, les escriptures revelades que, sense comprendre, ens captiven. "El seu art no ve de l'art. Elles no cercaven el prestigi personal sinó la reparació de la seva ànima, la fraternitat i el bé comú."



L'art que aquí es veu no val res. A la paret de la que fou l'antiga casa de la moneda de Barcelona, s'hi pot llegir una de les màximes del poeta: "Conec la utilitat de la inutilitat./ I tinc la riquesa de no voler ser ric". Pilar Bonet ens recorda que els dibuixos de Tolrà ni es venien ni es podien comprar, "perquè no eren d'ella. Eren canalitzacions". Ho prohibí directament als parents, abans de morir. Quan Brossa li'n demanà, ella li respongué que ho havia de consultar. Després li n'oferí un parell, de franc és clar. Brossa tenia una aura que li donava confiança. Ella veia l'aura, la visió electromagnètica que transmès un cos. No tothom la tenia. El soldat ferit i la mare que havia perdut dos fills compartien un dolor trencat i, poc viatgers, viatjaven per dins i s'expressaven enllà i ençà. Per això l'exposició està plantejada com una conversa astral que es manifesta com una declaració d'amor a través dels ulls sobre el meravellós i l'insòlit. Està disposada damunt un semicercle com si fos una agrupació d'una taula mediúmica que ens parlés. Allà se sent la veu que la tipografia i les icones

visuals de Brossa deixa parlar i allà se sent la veu de **Verdagueri** vibra en la seva signatura de la mà de Tolrà. Per allà viatgem pel cosmos. Per allà sortim i entrem. Un ha de ser tan escèptic i convers, utòpic i revolucionari, com **Víctor Hugo**, quan trobant-se a l'exili, va agafar el costum de parlar cada tarda amb esperits cèlebres i transcriure les converses. De Shakespeare, per exemple, la taula taral·lejà "Les paraules són els mariners de la idea, a la que serveixen i es revelen contra ella." (El llibre *Lo que dicen las mesas* ha inspirat a **Elisabet Rieral** la creació de Wunderkammer, una editorial de llibres ocults que tenim com a imprescindible en aquests afers i paral·lels).

En sortir i en estat de xoc, pels carrers trencats i laberíntics que transiten per darrere del Picasso i la Brossa, **Emmanuel Guignon** se'm declara "vident". Jo també, l'he correspost, com a poeta sóc foll, orat e il·luminat. "Has de ser ignorant per saber. No pots anar amb idees prefabricades davant de res. El discurs neix de les obres." L'amic patafísic que escriu entre parèntesis, aprecia la contradicció i estima la vivesa de la sang: "Com a historiador de l'art, parlo amb l'obra i a través de l'obra parlo amb l'artista que l'ha fet. Tinc al cap *Pour en finir avec le jugement de dieu* i sento **Artaud** veig els seus dibuixos, ell que no sabia dibuixar. Com ho va fer? Li recito de memòria un fragment traduït per Palau i Fabre: "nion kidí/ nion kadan/ nion kadà/ tarà dadà i í/ otà papà/ otà stragman/ tarmà strapidó/ otà rapidó/ otà brutan/ otargigidó/ oté krttan." Segueix ell: Sempre s'ha d'anar al nivell de les constel·lacions de Miró. O dins les constel·lacions gràfiques de Picasso que fa per a *Le chef-d'oeuvre innconu*, de **Balzac**". Aprenem i desaprenem.

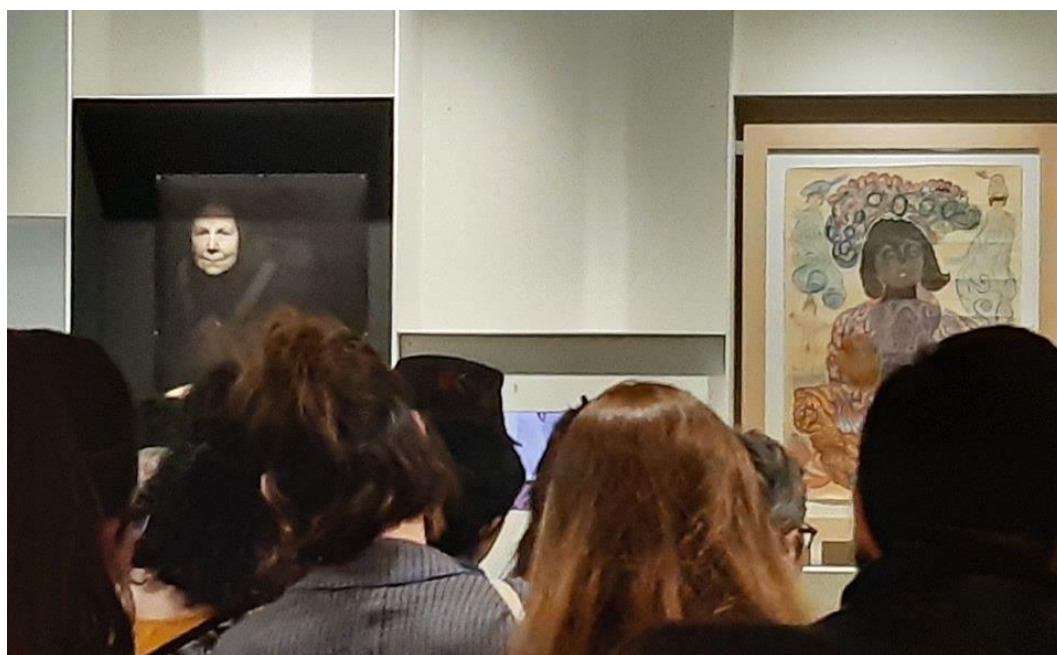
La gent va arribant per a l'acte. Hi ha una expectació gran, no traduïble només a efectes de la cultura visual. Els ulls dels dibuixos de la Tolrà, hipnòtics, esguarden cap a una altra direcció. Som en una hora trencada que surten de l'ordre pràctic. És ara la mèdium i el poeta que volen parlar amb nosaltres? Ens estirem per tal que el terra i la taules siguin el lloc de l'escriptura i de l'art. Llegir, mirar és parlar amb els objectes dels morts. Mirar és escoltar.

La mèdium i artista cabrilenca, Josefa Tolrà, protagonista d'una exposició a l'Espai Brossa

“La mèdium i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa” es podrà visitar fins al 31 de maig

Agència

Dimarts 11/02/2020
cabrils.cat



El passat dijous 6 de febrer, l'alcaldeessa de Cabrils i el regidor de Cultura van assistir, en representació del consistori, a la inauguració de l'exposició “La mèdium i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa” a la Fundació Joan Brossa.

L'Espai Brossa planteja una exposició temporal, formada per un centenar de peces i dibuixos, que posa en relació i diàleg astral la mèdium i el poeta.

Les peces seleccionades del poeta ocupen les parets i habiten les vitrines acompanyades de dibuixos, llibretes escrites i il·lustrades i cites destacades de la mèdium. La paraula escrita i els textos metafísics i astrals contribueixen a donar veu i ànima a l'espai.

El barceloní i la cabrilenca es van conèixer amb motiu de les visites que els amics de l'entorn de Dau al Set i del Club 49 feien a Cabrils per admirar el talent visionari d'aquesta dona pagesa que parlava amb els esperits dels morts i dibuixava seguint les seves veus.

Per primera vegada, Barcelona acull un conjunt extens i representatiu de la creativitat visionària de la mèdium i artista Josefa Tolrà i el posa en relació amb la creació més metafísica i existencialista del poeta.

L'exposició es podrà visitar fins al 31 de maig, de dimarts a diumenge de 16 a 21h a la Fundació Joan Brossa (c/ de la Seca, 2, baixos, Barcelona).
Consulta el programa d'activitats en [aquest enllaç](#).



‘La Medium y el Poeta’ en la Fundación Joan Brossa

“Fundación Joan Brossa presenta la exposición ‘La Medium y el Poeta’ hasta el 31 de mayo sobre la extraordinaria relación entre el poeta y artista Joan Brossa y la medium y artista Josefa Tolrà.

María Muñoz
Dilluns 17/02/2020
NEO2



Joan Brossa conoció a Josefa Tolrà en los años cincuenta con motivo de las visitas que los amigos del entorno de Dau al Set y Club 49 hacían a la visionaria por admirar el talento adivinatorio de esta mujer campesina que hablaba con los espíritus de los muertos y dibujaba siguiendo dictados superiores: “Un ser de luz guía mi mano”, decía.

El poeta escribió sobre la fascinación que sentía por esta mujer sin estudios ni conocimientos artísticos que era capaz de hablar sobre la teoría de los colores o escribir poesías evocando la fraternidad y la justicia social. Ambos creían en el más allá y en el bien común, eran excéntricos y ácratas de espíritu, estaban afectados por lo desconocido y liberados de lo material.



Joan Brossa estaba interesado por la creación hipnagógica y leía sobre psicoanálisis a Jung. La Pepeta (Josefa Tolrà) de manera natural, y desde una prospección hacia el interior, era capaz de alcanzar experiencias extrasensoriales y místicas que abolían las coordenadas del tiempo y el espacio. Tolrà estimaba al poeta y el aura de luz que desprendía. En una ocasión le dijo: “Tú, muchacho, estás al lado de Dios. Pero estás de espalda...”. Apreciaba la bondad del poeta, anarquista de corazón como ella, y la renuncia que hacía a cualquier imposición que no fuera la vida en libertad y la pobreza como forma de emancipación.

Las obras de Josefa Tolrà y de **Joan Brossa** entran en diálogo de la mano del comisariado de Pilar Bonet y Sandra Martínez y relacionan en clave gráfica, poética y vital lo que ambos comparten. Así pues, las piezas seleccionadas del poeta ocupan las paredes y habitan las vitrinas acompañadas de dibujos, libretas escritas e ilustradas y citas destacadas de la médium. La palabra escrita y los textos metafísicos y astrales dan voz y alma al espacio. Todo el discurso está presidido por dos piezas clave: *El Príncipe de la Alegría*, una obra inédita de Tolrà, y *Caronte*, una instalación de Brossa.

La Exposición

Formada por un centenar de piezas y dibujos —algunos inéditos— representativos de la creatividad visionaria de Josefa Tolrà y las creaciones más metafísicas y existencialistas del poeta, la muestra está estructurada

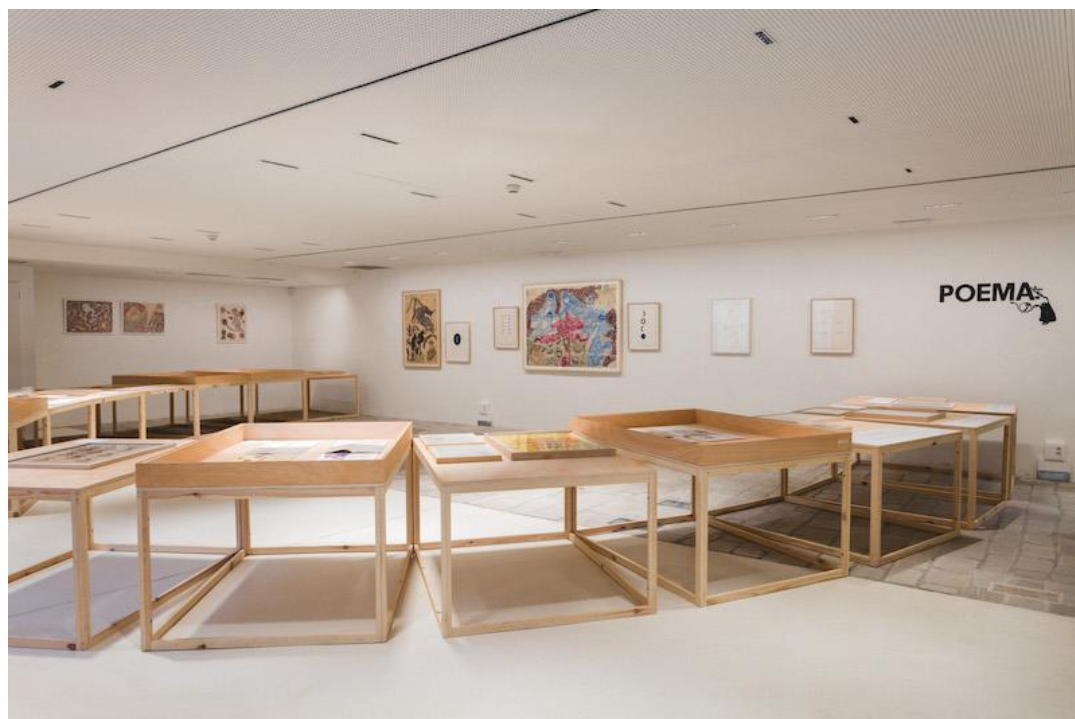
en tres ámbitos, que presentan una narrativa circular tanto en la forma que toma el espacio expositivo como en el contenido.

El Más Allá

Este ámbito está protagonizado por el mundo de lo sobrenatural: misterio, secreto, magia, espiritismo, exorcismo, conjuro, diablo, ángeles, alma, etc. También están presentes la Biblia y los profetas y el mundo mitológico de los oráculos y de las metamorfosis. Además, se pone de manifiesto como el más allá transita también por la poesía y el teatro.

El Universo

Este ámbito se centra en el viaje de la vida. Se habla sobre lenguaje y escritura, sobre viajes de ida y de vuelta, sobre cartografías, sobre rúbricas y huellas, sobre el universo de las constelaciones y las estrellas, sobre energías eléctricas. La ciencia y la naturaleza también tienen su lugar con los átomos y las partículas, con los micro y macro cosmos, con los personajes y los insectos que habitan la prosa y la novela.



La Utopía

La utopía se plantea desde la realidad social que lucha por alcanzar la libertad. En este ámbito, el espacio es cedido a la cultura popular, a la

fiesta, a la alegría, a los tópicos, el folclore, el paisaje, etc. pero también a la patria, en este caso Cataluña. Se reivindica la libertad del ser humano desde la hermandad, la fraternidad, la justicia social, la dignidad y la lucha.

Texto extraído de la nota de Prensa.

“Només quan dibuixo em sento en pau”

Per primera vegada, Barcelona exposa la creativitat visionària de la mèdiump i artista Josefa Tolrà.

Neus Puig Riera

Dilluns 17/02/2020

Núvol

No és habitual relacionar **Joan Brossa** amb altres disciplines, i menys amb produccions fetes per dones. Aquest és el parer de **Pilar Bonet** i **Sandra Martínez**, comissàries de l'exposició que acull la Fundació Joan Brossa, *La mèdiump i l'artista. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa*. La seva investigació es manté sota una perspectiva de gènere. Conscients que la relació entre els dos personatges és agosarada i poc ortodoxa, estan a favor de la creació de nous espais de trobada com el que suposa aquesta exposició. Malgrat la mostra tingui diferents lectures, com reconeix Bonet, les obres de **Josefa Tolrà** i Joan Brossa entren en diàleg per posar en relació allò que comparteixen en clau gràfica, poètica i vital.

Les peces seleccionades del poeta s'acompanyen de dibuixos, llibretes i cites destacades de la mèdiump, que es presenten estructurades en **3 parts**: l'escolta de la veu del més enllà que origina la seva creativitat i que en ambdós casos es relaciona amb la Guerra Civil (ell, a les trinxeres, i ella amb la mort del fill gran en un camp de refugiats al sud de França); l'univers, una invitació al viatge de la vida amb la presència de la ciència amb els àtoms, els micro i els macrocosmos; i la utopia, plantejada des de la realitat social que lluita per assolir la llibertat, cedint l'espai a la cultura popular, el folklore, la pàtria, la terra, Catalunya, etc.

Josefa Tolrà i Abril (Cabrils, 1880-1959) és la mèdiump i artista catalana més representativa de l'art visionari del segle XX. Si bé Dubuffet qualificaria la seva obra d'art brut, les comissàries prefereixen parlar d'**art mediúmic**, art **espiritista**, **outsider art** o *extraordinary art* (fent servir terminologia anglesa); de la mateixa manera que també defugen la terminologia “autodidacta” per referir-se a la manca d'educació artística tant de Josefa Tolrà com de Joan Brossa, al connotar un art de segona categoria. I és que ella s'inicià en el dibuix per superar la tristesa de la mort dels seus fills, guiada per la inspiració d'éssers de llum que l'envoltaven i li parlaven –“Només quan dibuixo em sento en pau”, explicava sobre la seva activitat creativa–. La seva obra està fonamentada en la filosofia **Espiritista** que ella i part de la família, vinculada a la pagesia, seguien en la clandestinitat, molt estesa a Europa i especialment activa a Catalunya a través dels vincles amb els propòsits del socialisme utòpic i l'anarquisme.

Brossa va fer-li la primera de diverses visites el desembre de 1955, quan la va anar a visitar a Cabrils amb amics del Club 49 i Dau al Set, els quals admiraven el seu talent. Tots dos creien en el més enllà i en el bé comú, eren excèntrics i àcrates d'esperit, estaven afectats per l'inconegut i alliberats dels diners. Tolrà s'estimava el poeta i l'aura de llum que desprenia i en una ocasió li va dir: "Tu, noiet, estàs al costat de Déu. Però hi estàs d'esquena...". Apreciava la bondat del poeta, anarquista de cor com ho era ella, i la renúncia que feia a qualsevol imposició que no fos la vida en llibertat i la pobresa com a forma d'emancipació.



Pepeta –tal i com li deien els seus familiars malgrat firmés com a 'Josefa'– veia l'aura de les persones, es comunicava amb els esperits dels morts i transcrivía en llibretes les seves comunicacions. En pocs anys va realitzar més d'un centenar de dibuixos (**dibuixos "fluidics"**) i va escriure i il·lustrar una trentena de llibretes amb poemes, novel·les, aforismes, reflexions científiques i receptes guaridores. Com a espiritista, mai va comercialitzar les seves obres i en paraules de les comissàries: "El dibuix comença en un estat de trànsit, a partir d'una espiral que creix i fa germinar allò que els ulls no poden veure i l'esperit percep. L'automatisme psíquic i els viatges astrals la porten a mons desconeguts que inspiren les fantasies planetàries, figures místiques, passatges dels evangelis i escenaris populars que dibuixa o relata per escrit."

A la primera planta de la Fundació s'ha habilitat un espai de consulta amb llibres i catàlegs d'ambdós creadors. Per a més informació sobre les activitats i visites guiades es pot consultar a la seva pàgina web.

Joan Brossa i Josefa Tolrà, l'ateu i la mèdium

Sembla paradoxal que Joan Brossa, el poeta que proclamava el seu ateisme ajuntant un crucifix amb una hèlix, visités una mèdium. No era creient, però li agradava allò desconegut com a possibilitat i com a joc.

Maria Gelpí

Dimecres 19/02/2020

Mirador de les arts



La Fundació Joan Brossa repassa l'espurnejant relació entre Josefa Tolrà i Brossa a l'exposició *La mèdium i l'artista. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa*, comissariada per Sandra Martínez i la incansable investigadora Pilar Bonet, que porta ja anys dedicada a l'estudi i la divulgació de l'obra d'aquesta peculiar artista.

Les raons que van portar a Brossa, juntament amb d'altres companys del *Dau al Set* als anys cinquanta, a visitar a una modesta vídua de Cabrils que assegurava comunicar-se amb uns "protectors" d'ultratomba, una dona d'aquestes amb faldilla i mocador negres –com la va fotografiar

Leopoldo Pomés–, que vehiculava l'angoixa de la pèrdua dels éssers estimats a través del dibuix d'espitals esteses en el temps del dol, amb tinta sobre qualsevol paper o com petites puntades de bona cosidora, era senzilla: si li queies en gràcia –explicava Brossa–, et contestava allò que li preguntaves. Mai se li hagués passat pel cap cobrar per això. Tancava els ulls, s'aferrava a una elemental cadira amb les mans i amb veu transposada

donava respostes sempre inesperades, encriptades i de vegades paradoxals, plenes de màgiques polisèmies: “La pintura es un correo de tipo práctico”. Aquest tipus de frases no eren estranyes en la poesia encriptada de Brossa ni en el seu sobri teatre que projectava, encoratjat per la seva fascinació pel escapisme i el transformisme de l’actor italià Leopoldo Fregoli. No debades, Josefa es capbussava en el paper dels seus efímers “protectors”, adoptava diferents personalitats i parlava per boca d’ells.

Brossa va aprendre de Foix que calia saber compondre sonets cada dia no sols per construir enrevessades sextines sinó perquè per trencar les normes cal primer conèixer-les bé. De Dadà va recollir l’ús d’imatges oníriques, encadenades entre elles mitjançant associacions inconscients, que recullen per exemple el seu poemari *Fogall de sonets* (1944-48). Les lectures de Jung, Freud i l’ocultisme de saló s’havien fet imprescindibles per a tot aquell que volgués explorar les possibilitats de l’art antidogmàtic i sense prejudicis. Brossa, que en la seva joventut havia estat venedor de llibres prohibits, també era un assidu lector de textos esotèrics i conductistes. Però no es va limitar a aprendre d’ells, sinó que va portar a la pràctica el mandat freudià de matar el pare per negar dependències, tot combinant el misteri d’allò oníric amb la màgia de l’il·lusionista, assumint el joc de paraules i el truc racional per generar una poesia explosiva, capaç de dissoldre la barrera de les arts, com a bon artista d’avantguarda, però des de la seva personal òptica de poeta. A partir d’aleshores, el dibuix i el grafisme, els objectes de consum, les ombres xineses, els guions de cinema, la música harmònicament colplejada i el transformisme d’entarmat, es transformaran en eines per suggerir en l’espectador allò que de vegades no es podia dir obertament durant el franquisme.

D’alguna manera Brossa representava, corregit i augmentat, tot allò que evocava la Barcelona canalla d’abans del franquisme, aquella ciutat que sentia l’imperatiu de Rimbaud de ser “absolutament moderna”, en la qual va arribar a haver-hi l’any 25 un “Cabaret de la mort” al millor estil del *Cabaret du Néant* parisenc, al número 72 de l’Avinguda del Paral·lel, al soterrani del Cabaret Sevilla, de posat macabre, begudes d’ultratomba, il·lusionistes, mentalistes i noies *vamp*. Brossa havia quedat fascinat pels cabarets que visitaria anys més tard a França on l’espectacle sorneguer, pintat de prostíbul, alleujava amb ironia el dolor polític; de manera que va fer de Christa Leem, l’artista que va revolucionar el *striptease* dels anys 70, la seva *gauche divine*. Christa Leem actuava al Cabaret Barcelona de Nit, mític local nocturn del barri xinès que de vegades concentrava més celebritats per rajola que les llotges del Liceu, especialment quan la programació d’aquest havia acabat i absorbia el seu públic.

Però cal recordar que els inicis del local es remunten a la Barcelona de l’any 36 quan l’antre, juntament amb el Cabaret La Criolla, visitat a principis dels anys 30 per celebritats com Ingrid Bergmann, David Niven o Simon Wells i destruït per una bomba el 38, era freqüentat per les *flappers* més famoses de la ciutat, noies de vida distreta, cabell despentinat i faldilla curta que fumaven i es besaven. Allà, als depriments anys cinquanta, el barri es va transformar en un sòrdid prostíbul de putes

barates i *marines* assedegats. Alguns expliquen que d'aquests carrers va sorgir l'expressió "pollas en vinagre" per l'ús de l'acètic com a antisèptic d'urgència per part de les noies.

La Barcelona de la segona meitat del segle XX, la de Brossa, absolutament moderna, la del *Dau al Set* com una aposta impossible i la del *Club 49* com a preludi de *ZAJ*, obre de nou la possibilitat de l'incòmode abans que allò inadaptat es tornés canònic i allò alternatiu esdevingués una impostada forma de vida. Brossa, com Josefa Tolrà, va portar una vida dedicada a l'art del jeroglífic que, ple de lògica estimulant, escapava a tota litúrgia imposada per poders religiosos i seculars. Podem dir que ambdós es regien per les dues conegudes màximes del poeta: "Conec la utilitat de la inutilitat i tinc la riquesa de no voler ser ric".

L'exposició *La mèdium i l'artista. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa* es pot visitar a la Fundació Joan Brossa, a Barcelona, fins el 31 de maig.

La mèdium que fascinava a Joan Brossa

La Fundació Joan Brossa de Barcelona ha inaugurat una exposició que relaciona la figura de Josefa Tolrà, una mèdium artista, amb el poeta.

Montserrat Serra

Dissabte 22/02/2020

Vilaweb



Al llarg de la història, en petits racons del país, han sorgit personatges que no han sortit pas del seu indret, que no s'han fet coneguts, però que han tingut un tremp artístic i una personalitat especials i que tot i ser autodidactes, han seduït altres artistes, aquests sí, reconeguts, que des de la seva sensibilitat s'han sentit atrets pel magnetisme d'aquests personatges únics. És el cas de l'Avi Vila, de Sant Pol de Mar, per exemple, del qual l'artista Perejaume estava embadalit i li va dedicar una part de l'exposició 'Nocturn diürn. Sant Pol de Mar 1911-1980'. Explica Perejaume que l'Avi Vila, paleta, ja era gran quan es va posar a pintar. Però com que es va morir encara més gran, va deixar una producció copiosa de dibuixos i pintures molt diverses: 'Dibuixos que desvetllen intuïcions sorprenents, inusuals, però sempre sembla que ho fan per compte propi, al marge de la voluntat del seu autor.'

Doncs a Cabrils, un altre poble del Maresme, a pocs quilòmetres de Sant Pol, per la mateixa època que l'Avi Vila, si fa no fa, va néixer, el 1880, va créixer, es va casar i va tenir tres fills (dos nois i una noia) una senyora que es deia **Josefa Tolrà**. Explica Pilar Bonet, historiadora de l'art i membre de l'Associació Josefa Tolrà, que arran de la mort de dos dels seus fills, de gana, en un camp de concentració de la Catalunya Nord, fugint de les

tropes franquistes, la Josefa va caure en un estat depressiu. Va ser aleshores, ja en plena postguerra, que va començar a sentir veus. Un parent, que havia estat d'un grup espiritista (durant el primer quart de segle XX i, en especial, durant la República, van sovintejar els grups espiritistes), li va dir que estigués tranquil·la, que no era pas res dolent sentir veus, que segurament ella era una persona sensitiva, que podia fer de canalitzadora dels esperits que volien comunicar-se amb els vius. I la Josefa va començar a omplir quaderns d'escrits d'allò que els esperits li dictaven i també va començar a dibuixar allò que veia en els seus moments de trànsit. Es va convertir en una mèdiumpoeta. Josefa Tolrà no va ser mai diagnosticada de cap malaltia mental.



Josefa Tolrà va estar uns vint anys reproduint el que li deien les veus i dibuixant la percepció que tenia del que veia. I tot i ser autodidacta, perquè no tenia una formació artística ni literària, al llarg de tot aquest temps, fins que es va morir el 1959, va crear una obra, sobretot dibuixos que eren enigmàtics i fascinadors i va anar-los perfeccionant.

Deia Tolrà: 'Només quan dibuixo em sento en pau.' Ella no es va considerar mai una artista, sinó una medidora. Pensava que els dibuixos eren medis sanadors. I no els venia, els regalava. A Joan Brossa n'hi va regalar dos. Com a curiositat, al psiquiatre Joan Obiols no n'hi va voler donar mai cap.

Dau al Set i Club 49 fascinats per la mèdium

El poeta Joan Brossa va conèixer Josefa Tolrà als anys cinquanta, a través de l'artista Moisès Villèlia, que vivia a Cabrils. I no només Brossa sinó tot el seu entorn, els artistes del grup Dau al Set i els del Club 49. Qui va quedar ben corprès, diuen, de les màgiques imatges que dibuixava Josefa Tolrà, fou el crític d'art Alexandre Cirici Pellicer. I amb aquest grup de la segona avantguarda, d'una manera clandestina i amb nocturnitat, van arribar a muntar, a la mèdium, una exposició a la Sala Gaspar de Barcelona. Només va durar unes hores aquesta mostra i no va ser pública. I va ser Cirici qui va prendre la paraula. En va fer de comissari Joan Obiols, el psiquiatre.

Brossa versus Tolrà i viceversa

Explica Pilar Bonet que aquesta exposició és inèdita i insòlita, perquè Joan Brossa és un autor molt estudiat i se l'ha posat en relació amb altres autors i artistes contemporanis, però mai se l'havia posat en relació amb una dona que no tenia cap vincle amb els cenacles artístics. I aquest és un fet diferencial. L'exposició La mèdium i el poeta es pot veure a la Fundació Joan Brossa de Barcelona totes les tardes i vespres de dimarts a diumenge fins al 31 de maig. I l'entrada és de franc.

Diu Bonet: 'De la relació de Brossa i Tolrà en fem una lectura molt literària, molt lliure i des d'una perspectiva de gènere i política. Perquè des que vam crear la Fundació Josefa Tolrà, ja fa quatre anys, hem après molt sobre ella i també sobre Joan Brossa. Ens consta que poeta i mèdium es van admirar mútuament. Tenim el testimoni de Brossa parlant amb molta admiració de la Josefa Tolrà. Ella captava l'aura de les persones i feina una lectura de l'esperit de la gent. I li havia dit una vegada a Brossa: "Tu, fillet, ets molt a prop de déu, però sempre t'hi poses d'esquena." I d'ella mateixa deia: "Jo no sóc creient, però crec en l'inconegut." S'assemblaven molt', diu Pilar Bonet.

Per això, en el primer apartat de l'exposició, 'El més enllà. L'inici de la creació: la veu', la comissària recorda que durant la guerra, enmig de la Batalla del Segre, Joan Brossa va sentir una veu. Això el va fer moure endavant. Tot just després, queia una bomba al seu costat, allà on uns segons abans es trobava. La veu li va salvar la vida. Brossa ho concebia com una segona naixença. (Precisament, i més enllà de l'exposició, recordem que Cabosanroque ho mostra a l'inici de la instal·lació *No em va fer Joan Brossa*, on es pot sentir l'àudio del poeta explicant-ho).

Planetes i viatges astrals

La Josefa va viure i va morir a Cabrils i d'allà només se'n va moure una vegada, quan va anar a Badalona a veure un altre mèdium. En vida la

Josefa Tolrà va fer pocs quilòmetres, però en la imaginació, el viatge que va fer va ser galàctic, un llarg trajecte.

La segona part de l'exposició pren per títol 'L'univers. El viatge de la vida: el Relat'. Josefa Tolrà feia desplaçaments voluntaris cap a l'univers i Joan Brossa també va estar interessat pels planetes. Els espiritistes creien que els homes quan es morien passaven a ser energia. Que un cop mort fas un viatge de coneixement per tots els planetes (Júpiter i Mart són els més importants). I després del viatge ja pots reencarnar-te.

Un dels espais més emocionants de l'exposició és el que es refereix a les seves comunicacions amb Jacint Verdaguer. Hi ha diverses signatures de Verdaguer entre els escrits de Josefa Tolrà. Va dir que ella va parlar diferents vegades amb el poeta de la Renaixença. I s'explica la curiositat que si bé la majoria d'escrits eren en espanyol, amb Verdaguer els textos eren en català.



Utopia i posicionament social i polític

En el compromís social i polític, la mèdium i el poeta també van coincidir. Eren àcrates i utòpics. Diu Pilar Bonet que la Josefa Tolrà es podia associar a paraules com fraternitat, justícia social, bé comú... I argumenta: 'L'espiritisme va recuperar el cristianisme de base, el primitiu o primigeni, molt vinculat al socialisme utòpic i a l'anarquisme. I ella deia que el bé més preuat era la llibertat, llibertat lligada a la idea de cooperació, d'ajuda. I Brossa, en aquest sentit, també li havíem sentit a dir sentències com ara: "Tinc la riquesa de no voler ser ric." Això també ho signaria Josefa Tolrà.'

Josefa Tolrà i Joan Brossa, una connexió nascuda de les forces del més enllà

Carlos Gil-Vernet

Dimecres 26/02/2020

El Nacional



"Un cop veus els dibuixos de Josefa Tolrà no els oblidaràs i sempre els reconeixeràs", comenta Pilar Bonet davant d'una de les seves obres de gran format. No s'equivoca, els dibuixos de Josefa Tolrà (Cabrls, 1880-1959) van més enllà de les normes estètiques i conceptuals del món de l'art, si és que les té. Qui va ser una dona de Cabrls sense formació artística de cap mena va ser capaç de captivar membres de grups tan destacats de l'esfera cultural de l'època com el Dau al Set i el Club 49; entre els artistes que conegueren a Tolrà s'hi troven **Leopoldo Pomés, Alexandre Cirici i Pellicer, Moisès Villèlia i Joan Brossa** entre d'altres. Brossa va conèixer la mèdium i artista l'any 1955 durant una de les visites que aquests grups feien a Tolrà per

conèixer la pagesa que parlava amb els esperits dels morts i deixava guiar la seva mà per dibuixar coses extraordinàries sota els dictats superiors: "Un ésser de llum guia la meva mà", afirmava. Ella es definia com a "catalitzadora de missatges dels esperits", connectava el món terrenal amb aquell esotèric i sobrenatural.

La **Fundació Joan Brossa** acull la mostra ***La mèdium i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa***, comissariada per **Sandra Martínez** i Pilar Bonet. Ara 61 anys després de la visita de Brossa a Cabrls, Josefa Tolrà visita el poeta a casa seva. "És com una visita de cortesia, aquesta idea em va semblar molt maca", admet Bonet emocionada. A Barcelona no s'ha fet mai una exposició tan gran amb dibuixos de Josefa Tolrà, tot i que n'hi ha que han estat al MNAC o a

Es Baluard de Palma, en total més de 20 dibuixos omplen les parets de la fundació.

Dau al Set havien passat per una època magicista interessats pel món del més enllà i l'inconscient. Va ser aquesta fascinació del grup la que els va portar fins a Tolrà. Per exemple, el crític d'art Alexandre Cirici i Pellisser va quedar impactat pels seus dibuixos, com els dibuixava, què escrivia i que parlava. "Ella ho feia tot en estat de trànsit o posttrànsit. És a dir, primer feia com una mena de connexió amb els esperits i després responia una pregunta que li havien fet, sortia un dibuix o un escrit on deixava constància de la seva comunicació amb els esperits", explica Pilar Bonet. "Era una forma d'automatisme psíquic que interessava molt al Dau al Set i al Surrealisme", afegeix. El que Josefa Tolrà va fer no entrava dins dels cercles artístics de la seva època, però la seva figura i la seva obra interessava als artistes que buscaven respostes més enllà del món tangible. "Ni tan sols es considerava autora del que feia perquè deia que era un altre el que li havia dit, a vegades signa amb el nom de *Mediadora Mecànica*", mititza Bonet. Per a ella és més important fer valdre Josefa Tolrà per allò que va fer que no pas pel fet que Dau al Set i altres grups d'artistes l'anessin a veure. Per a Pilar Bonet, Tolrà seria igual d'important encara que no hagués rebut cap visita per part de les esferes culturals de l'època.



Brossa va visitar Josefa Tolrà en varies ocasions, com a bon lector d'autors com **Carl Gustav Jung** o **Sigmund Freud** i admirador de les teories de la psicoanàlisi, vivia unes vibracions similars amb Tolrà que els apropaven al món de la màgia. "Hi havia moltes coses en comú entre aquesta transcendència no creient d'en Brossa i les formes de transcendència laica que permetia a Josefa Tolrà viatjar més enllà del món material", diu Bonet al pensar en la relació entre la mèdium i l'artista. "El concepte que més s'escau per a definir l'obra de Tolrà és art mediúmic, perquè si ella no hagués estat mèdium no hauria escrit ni dibuixat mai", afegeix.



Un recorregut pels fets transcendents de la vida de la mèdium i el poeta

La mostra es divideix en tres parts que reflecteixen relats diferents. El primer és l'inici de la creativitat, on Brossa i Tolrà coincideixen. Tots dos van escoltar **La Veu** que dona nom a aquesta primera secció. Al poema titulat *La batalla del Segre, segona naixença*, Brossa explica com una veu vinent del més enllà el va cridar per salvar-lo de l'explosió d'una bomba durant la guerra. Pilar Bonet creu que l'experiència de "la veu" és força capital a l'hora d'explicar la pràctica poètica de Joan Brossa. Ja que, igual que Josefa Tolrà, va practicar l'automatisme i la poesia nascuda de l'inconscient. En el cas de la mèdium va ser la pèrdua de dos fills, entre ells l'hereu al final de la guerra a un camp de presoners a França. Arran d'aquest cop tan dolorós Tolrà va entrar en una depressió que la dugué a sentir veus a casa seva. "Va parlar de reencarnació, aquesta possibilitat d'una segona vida va ser anomenada segona naixença per Brossa", explica la comissària.

Un dels fets diferencial de la mostra és el parlar de l'**Espiritisme**, un moviment espiritual amb molta presència a Catalunya a les acaballes del segle XIX i començaments del XX, vinculat a les famílies obreres i al **Socialisme Utòpic** i l'**Anarquisme**. “Era una forma d'espiritualitat laica i autogestionada que casava amb aquells ideals, era la transcendència de la gent humil”, explica Pilar Bonet. “El que ens fa bons i mereixedors d'una reencarnació és la nostra moral, com ens hem portat amb els altres. És una idea del Cristianisme primitiu, més de base social”, afegeix. Barcelona, Sabadell, Mataró, Igualada... les ciutats més industrialitzades del país eren la llar de l'Espiritisme, perseguit per l'Església. Joan Brossa no va ser espiritisme però l'Anarquisme de Joan Brossa el va apropar a aquest moviment.

El segon apartat de l'exposició està dedicat a **l'Univers**, els dos inicien un viatge per la galàxia parlant sobre les estrelles, el cosmos i l'existència més enllà del nostre planeta com una forma alliberada d'imaginació. Els poemes escrits, els poemes visuals i els dibuixos de tant un com l'altre comparteixen taules i vitrines en referències als viatges interestatals. Finalment la mostra finalitza amb la idea d'**Utopia**, tant Brossa com Tolrà van viure lligats a la seva terra i tradicions. La utopia il·lustra aquest amor pel territori, el desig de llibertat i independència que van viure els dos.



L'exposició és una mostra inèdita mai feta on la figura del poeta es relaciona per primer cop amb una dona. Ambdues comissàries es mostren agraïdes de veure com aquesta relació entre Brossa i Tolrà s'ha pogut portar a l'espai Brossa. "Els visitants descobriran fotografies, dibuixos i objectes poètics en unes taules en semi cercle que recorden al taulell de la ouija i a l'espai còsmic", assegura Pilar Bonet. Amb aquesta exposició temporal la Fundació Joan Brossa reprèn el cicle ***La realitat en crisi*** iniciat amb la mostra ***Art i folia. Joan Obiols Vié. Psiquiatre i humanista*** i planteja una exposició, formada per un centenar de peces i dibuixos, alguns d'inèdits, que posa en relació i diàleg astral entre la mèdium i el poeta. Un projecte que ha estat possible gràcies a la col·laboració de l'**Associació Josefa Tolrà** i de l'**ACM de Marató** i al suport de l'Ajuntament de Barcelona. Per primera vegada, Barcelona acull un conjunt extens i representatiu de la creativitat visionària de la mèdium i artista Josefa Tolrà i el posa en relació amb la creació més metafísica i existencialista del poeta.

La médium y el poeta. Obra plástica de Josefa Tolrà y Joan Brossa

Eduard Rebol·l

Diumenge 01/03/2020

nagarimagazine.com



En el círculo: un bardo que emerge desde la radicalidad, la experimentación y el juego dentro del género. Un poeta que urde un surco en la literatura de vanguardia durante el siglo XX en Cataluña. Y crea un antes y un después. Su nombre, Joan Brossa (1919-1998).

En el centro del área: una mujer campesina impone sus manos sobre cualquier necesitado que acuda pidiendo ayuda para regenerar su alma. A partir de aquí, la dicción que brota de su interior, le permite alejar el mal del ser que habita en aquella piel. De profesión: médium. Su culto: el espiritismo. Sin pretenderlo: **una artista de lo extraordinario**. Su nombre Josefa Tolrà (1880-1959).



El objetivo de sus curadoras **Pilar Bonet y Sandra Martínez**: investigar la analogía inconsciente y paralela que permite vivificar entre ambos personajes: relatos, versos, poemas visuales, esbozos, profecías, pensamientos, voz y voces, dibujos de espíritus bajo la luz, astros en su ciclo celestial, universos, la reencarnación del ser, el juego objetual o incluso la técnica del bordado para recrear el sosiego que practica “La Pepeta; apodo conocido en su Cabrils de origen, donde reside Josefa Tolrà en Catalunya. “No puede haber paz ...donde no es comprendida la armonía”.

Primera visita de Joan Brossa. Tiene 30 años. Invierno. Leopoldo Pomés hace una foto de ella en la cocina. Junto a él un grupo de artistas de vanguardia relacionados con el prestigioso Club 49 y *Dau al Set* (Modest Cuixart, Joan Ponç, Antoni Tàpies...). Acude porque “hacía unos dibujos maravillosos”. Si bien nunca escribió sobre ella, sí que se acercó por su interés en el mundo del hermetismo, la magia, la hipnosis, e incluso el psicoanálisis de Jung. Un hecho vivencial durante la guerra civil española le impactará de cerca. Así lo evoca en su poema *El Front del Segre* el poeta le impacta el “volver a nacer” en medio de la tragedia.

*.../ Cada noche continúan las escaramuzas
 para rescatar a los tanques, con pérdidas.
 Los morteros vuelven a la misma.
 Una noche, a eso de las doce,
nací por segunda vez.
 Estoy solo,
 Cercado de sacos en un lugar de observación.
 Una voz grita “Juan.*

*Reculo en la trinchera y, al constatar
que no había nadie, incide
en el lugar donde estaba antes una bomba
Falla la espoleta
y me llena de humo y olor
de asado. Me silban
las orejas. Después
soy trasladado, extendido
en una camilla,
y miro, como puedo, el firmamento...*



Josefa nunca salió de casa. Tuvo tres hijos. Dos se les murieron. Uno de pequeño y el segundo de hambre durante la guerra. A partir de aquí, entra en un pozo negro. Y empieza a escuchar vocablos que hablan en nombre propio. “No me dejéis sola porque oigo voces y veo rostros que acuden a verme”. Según sus propias palabras, es la mano la que dibuja lo que aquella voz le dictaba bajo un estilo heterodoxo, natural y distinto. Este léxico que adquiere desde el más allá, es el inicio de la creatividad en sus trabajos no-voluntarios. Crea dibujos, poemas y bordados que acostumbra a regalar a quien acude a su domicilio de visita. Su relación con Brossa era especial desde la propia aura que ella creía que el poeta desprendiese: “Tu hijito mío estás cerquita de Dios ...pero te encuentras de espaldas a Él”.

La exposición se divide en tres partes. 1 *El más allá*. Centrada en el mundo esotérico y religioso de ambos y su implosión en sus obras artísticas o literarias. El mundo del espiritismo y sus valores de acogida y trascendencia; es decir, en la voz que proyectan. 2 *El universo*. El tema del viaje o el relato. Los distintos modelos del cosmos incluyendo los que ofrece la ciencia y otras lecturas en paralelo. 3 *La utopía*. La relación que circunda en sus vidas versus la cultura popular o el paisaje entre otros. La libertad o los propios valores que otorga el anarquismo humanista, la justicia social o la fraternidad entre ambos, ligada al momento histórico que les tocó vivir en la España de Franco.

La Fundació Joan Brossa reobre con la exposición “La mèdium i el poeta”

Redacció

Dijous 11/06/2020

La Vanguardia

La La Fundació Joan Brossa vuelve a abrir sus puertas este viernes 12 de junio con la exposición “La mèdium i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa”, inaugurada el 6 de febrero y que ha permanecido cerrada durante tres meses debido a la crisis sanitaria del coronavirus.

La entidad reobre de jueves a domingo con horario de 16:00 a 21:00 horas hasta el 31 de julio, y a partir del 1 de septiembre reobre en su horario habitual, de martes a domingo de 16:00 a 21:00 horas.

Durante el verano no habrá ninguna actividad cultural presencial y se tomarán “todas las medidas de seguridad, higiene y protección necesarias para poder visitar el espacio y disfrutar de la exposición”, razón por la cual se inhabilitará el acceso a la primera planta.

La exposición “La mèdium i el poeta”, formada por un centenar de piezas y dibujos y comisariada por Pilar Bonet y Sandra Martínez, es fruto de la colaboración con la Asociación Josefa Tolrà y la ACM de Mataró, con el apoyo del departamento de Cultura y el Ayuntamiento de Barcelona y será prorrogada hasta el 25 de octubre.

Con esta exposición, “Barcelona acoge un conjunto extenso y representativo de la creatividad visionaria de la médium y artista Josefa Tolrà y lo pone en relación con la creación más metafísica y existencialista del poeta”.

La programación vinculada a la exposición se desarrollará a partir de septiembre e incluye una reinauguración con la presentación del catálogo de la muestra que tendrá lugar la primera mitad de septiembre y contará con textos de Pilar Bonet, Glòria Bordons, Manuel Guerrero, Dolors Marín y Sandra Martínez.

El 17 de septiembre se inaugura también “Ganivet”, de Laia Estruch, el primer proyecto expositivo del programa “Arbust Brossa”, nacido con la voluntad de hacer dialogar la obra de Brossa con la de otros creadores contemporáneos y con la que cada año la fundación pedirá a un artista que conecte con el poeta.

El jueves 12 de noviembre se inaugura la segunda edición del PostBrossa, que acogerá tres proyectos que se integrarán con la arquitectura del edificio y que se activarán con acciones.

El 15 de julio el jurado hará públicas las tres propuestas ganadoras para el PostBrossa entre las 46 presentadas hasta el pasado 25 de mayo.

El lunes 28 de septiembre se retomará el ciclo de conversaciones iniciado el año pasado “D'anada i de tornada”, que constará de seis sesiones con la participación de Gabriel, Núria Piròmana d'Argos, Maria Arnal, Xavi Lloses, Irene Solà, David Ymbernón, Jordi Aligué, Mireia Zantop, Sion Serra (Francesc Ovi), Martí Sales, Rosa Pou y Pia Sommer.

Asimismo, la Fundación Joan Brossa iniciará un ciclo de cursos de creación poética que empezará en julio de forma virtual con “Videopoesia. Poesia en moviment” y que en septiembre tendrá su curso presencial a partir del 29 de septiembre con “Eina MortaViva”.

La Brossa también distribuirá el catálogo “La xarxa al bosc. Joan Brossa i la poesia experimental, 1946-1980”, a cargo de Eduard Escoffet, con una antología de 79 poemas visuales y documentación sobre la exposición de 2019 en el marco del Any Joan Brossa. EFE.

La mèdium i el poeta

Redacció

Diumenge 21/06/2020

Ara diumenge



Joan Brossa va conèixer l'artista i mèdium catalana Josefa Tolrà a la dècada dels anys cinquanta amb motiu de les visites que els amics de l'entorn de Dau al Set i del Club 49 feien a Cabriels per admirar el talent visionari d'aquesta artista. Amb l'exposició *La mèdium i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa*, Barcelona acull un conjunt extens i representatiu de la creativitat visionària de Tolrà i el posa en relació amb la creació més metafísica i existencialista del poeta. Una història d'amor a l'Univers que es podrà visitar fins al 25 d'octubre a la Fundació Joan Brossa.

Les millors exposicions de Barcelona

Redacció

Dimarts 23/06/2020

Time Out



La mèdium i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa

L'exposició connecta les figures i l'obra de Josefa Tolrà i Joan Brossa a partir de peces i dibuixos, alguns d'inèdits. També s'examina la relació creativa entre la mèdium i el poeta, que es van conèixer a través de Dau al Set, i l'admiració que sentien l'un per l'altre: Brossa va adquirir tres dibuixos de Tolrà (avui al MACBA) i va parlar de la fascinació cap a l'artista en un documental. Ella va dir a Brossa: "Tu, noieta, estàs al costat de Déu. Però hi estàs d'esquena...". La mostra, comissariada per Pilar Bonet i Sandra Martínez, es distribueix en diferents àmbits: El més enllà, i el paper que va tenir la veu i l'univers sobrenatural en la trajectòria dels dos artistes; L'Univers, amb referències a les cartografies i viatges d'anada i tornada; i La utopia, o l'espai per a la llibertat, amb evocacions al folklore, la pàtria, i la fraternitat.

La mèdiu i el poeta. Una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa

Time out

Dijous 25/06/2020

Timeout.cat



L'exposició connecta les figures i l'obra de Josefa Tolrà i Joan Brossa a partir de peces i dibuixos, alguns d'inèdits. També s'examina la relació creativa entre la mèdiu i el poeta, que es van conèixer a través de Dau al Set, i l'admiració que sentien l'un per l'altre: Brossa va adquirir tres dibuixos de Tolrà (avui al MACBA) i va parlar de la fascinació cap a l'artista en un documental. Ella va dir a Brossa: "Tu, noiet, estàs al costat de Déu. Però hi estàs d'esquena...". La mostra, comissariada per Pilar Bonet i Sandra Martínez, es distribueix en diferents àmbits: El més enllà, i el paper que va tenir la veu i l'univers sobrenatural en la trajectòria dels dos artistes; L'Univers, amb referències a les cartografies i viatges d'anada i tornada; i La utopia, o l'espai per a la llibertat, amb evocacions al folklore, la pàtria, i la fraternitat.

Arts visionaris germans

La Fundació Brossa es capbussa en una exposició en la fascinant història de compenetració entre el poeta i la mèdium i artista de Cabrils Josefa Tolrà

Maria Palau

Diumenge 26/07/2020

El Punt Avui

“Tu, fillet, estàs molt a prop de Déu, però hi vius d’esquena.” Josefa Tolrà veia l’aura de les persones, i va detectar que la de Joan Brossa era lluminosa només obrir-li la porta de casa seva, a Cabrils, en la immediata postguerra. Brossa va quedar fascinat per aquella dona, una humil pagesa coneguda familiarment com la Pepeta, que dibuixava en estats de trànsit i que sense cap mena de formació engaltava manifestos tan profunds del fet artístic com aquest: “La pintura és un correu de tipus pràctic.” Aquest: “La pintura és la natura. Però no oblidis que tu també ets natura.” O aquest, davant d’un dibuix d’un cel estrellat: “Des d’on està fet aquest dibuix, no hi ha ni a dalt ni a baix, ni dreta ni esquerra.”

“Però d’on treia aquestes coses aquesta senyora?”, reflexionava, encara astorat, molts anys després, Brossa en una conversa informal que va gravar en vídeo l’Associació per a la Cultura i l’Art Contemporani de Mataró (ACM) el dia de la inauguració d’una exposició que havia organitzat, en què havia inclòs tres dibuixos de Tolrà, dos deixats per Brossa. Tolrà els hi havia regalat. Mai no en va vendre cap a ningú; hi estava radicalment en contra, d’especular. Els donava a qui creia que ho necessitava, com a talismà. De fet, ella ni se’n considerava l’autora. Tot el que feia, deia, li dictaven els seus guies protectors.

Aquesta filmació, feta pocs mesos abans de la mort de Brossa, ha estat la llavor de l’exposició *La mèdium i el poeta*, que la Fundació Brossa va obrir abans de l’esclat de la pandèmia i que mantindrà al seu espai, a La Seca, fins a finals d’octubre (a l’agost, estarà tancat).

“És una exposició inèdita i insòlita. Només d’entrada perquè a Brossa mai no se l’ha posat en relació amb una dona”, sosté Pilar Bonet, que ha comissariat el projecte junt amb Sandra Martínez. Una dona, la Pepeta, que fa només deu anys era absent del tot a Internet i que ara té obra al Museu del Prado. “Però a Barcelona és la primera vegada que es veuen més de tres obres seves”, adverteix Bonet, la seva principal estudiosa.

Tolrà (1880-1959) i Brossa (1919-1998), l’art de l’una i l’art de l’altre, dialoguen en aquesta mostra, que és una habitació pròpia de l’inconegut. No ha calgut forçar res per ajuntar-los, només estirar el fil de les seves

troques vitals per arribar a un moment zero comú. “Curiosament, l’inici de les seves creativitats particulars ve d’una experiència inesperada que van tenir durant la guerra: haver escoltat una veu”, explica Bonet. Brossa, una veu que el va sorprendre a les trinxeres. Va córrer a buscar-la i aquest moviment el va salvar de la mort, perquè, just llavors, va caure un obús al lloc que havia deixat buit. Ja era fosc i es va quedar mirant el firmament. El 1950 ho va evocar en un poema.

Tolrà no es va poder escapar de la mort. No de la seva, sinó de la del seu fill gran, que es va fondre de gana en un camp de refugiats del sud de França. Era el segon fill que perdia. Sempre més va anar vestida de dol. I va començar a sentir veus a casa seva. “A ciutat, l’haguessin duta al manicomi.” Però a pagès l’empatia era un valor de la comunitat. La seva família va fer venir un parent dels cercles espiritistes que la va entendre tot d’una. “Va entendre que se li havia obert una porta a un submón on viuen els éssers que són energia. «No tinguis por. El que pots fer com a mediatra és prendre nota del que et diuen i dibuixar-los.» I així ho va fer”, relata Bonet.

Pam a pam

L’exposició a la Fundació Brossa ressegueix l’evolució d’aquestes comunicacions amb la dimensió desconeguda. Els primers dibuixos són poc afinats, gargots matussers, “però, a poc a poc, van guanyant un sentit de més bellesa”. “Tolrà perfila uns rostres de gran estranyesa, amb uns ulls que et miren sense veure. Aprèn pam a pam, una frase molt brossiana.” Tècnicament, també és singular. “Dibuixa com broda, amb puntades.”

La seva família li farà costat sempre. La seva filla Maria no deixarà que mai es quedi sense paper. I conservarà les seves obres. Les obres que Brossa i la colla dels avantguardistes catalans van descobrir quan la van anar a visitar. Aquell art visionari, tan instintiu, forjat per la necessitat de sobreviure, els va deixar estabornits. “Cirici Pellicer va tornar de Cabrils a l’estació de Vilassar a peu per intentar entendre el que havia vist.” La pintora històrica, com l’anomenava, li havia trencat els esquemes cartesians. El 1956, el Club 49 li va muntar una exposició nocturna a la galeria Gaspar, amb el psiquiatre Obiols de comissari. Però de tots, Brossa és el que va connectar més amb ella i amb el seu art visionari. El sentia, sens dubte, germà del seu.

Hoy empieza todo con Marta Echeverría - Ya no hay locos: Josefa Tolrá - 08/10/20

Marta Echeverría
Dijous, 8/10/2020
RTVE

La medium y dibujante amateur Josefa Tolrá es la protagonista de la nueva entrega de Ya no hay locos que nos trae Pablo Und Destruktion.

Presència de Josefa Tolrà

Oriol Pérez Treviño

Divendres, 16/10/2020

No solo cine

De nen m'agradava imaginar com seria el futur. I quan dic el futur no em refereixo al cúmul d'èxits i fracassos que acaben per configurar l'aventura de qualsevol vida humana, sinó una imatge. No em facin dir el perquè, però sempre m'havia imaginat una imatge grotesca, esperpèntica i distorsionada com la que, abans d'ahir, vaig poder veure i viure. Només hi faltaven els alienígenes dels quals no en dubto ni la seva existència ni la seva presència entre nosaltres, però que no volen manifestar la seva condició extraterrestre. I em sembla que fan molt ben fet. Jo faria el mateix. Si, entre humans, no som capaços de mostrar els mínims d'empatia, solidaritat i misericòrdia amb els que són de la nostra mateixa espècie terrícola, què no faríem amb aquells que són d'una espècie, posem per cas, marciana? El que vaig veure i viure, dimecres, va ser la imatge d'aquell futur imaginat de no-lloc, d'inhumanitat, de *freakisme* col·lectiu, de populisme, de benaventurats, d'ànimes amb pena....En definitiva: d'infern. Infern entès en el sentit dantesc de la pèrdua del bé més preuat que tenim: l'ànima. I ahir, certament, vaig viure i veure alguna cosa semblant a l'infern.

Vaig ser a Mataró dinant amb la màxima especialista en la dibuixant i mèdium Josefa Tolrà (1880-1959) de qui n'escriré més tard. Per tornar a Barcelona, vaig haver d'agafar el tren, però la circulació de trens anava amb retard perquè, segons fonts oficials, «*s'havia produït un atropellament*». Vistos els temps que corren no seré jo qui escriurà el que a ben segur devia passar, però al pas que es va desplegant aquesta salvatge distopia en la que estem immersos, començo a imaginar que ben aviat hi haurà qui es veurà empès a recuperar aquell projecte, impulsat per un «artista» cap allà l'any 2011, de «Suicidatori Nacional de Catalunya. I és que, en efecte, com a conseqüència de la greu crisi sistèmica per la que travessa el país, amb uns dirigents totalment ignorants de la màxima kantiana que «*amb el poder ve la responsabilitat*», la Generalitat de Catalunya, o el que queda d'ella, hauria d'aprovar per la via d'urgència un Decret Llei per tal de poder oficialitzar administrativament aquest tràgic acte. Per fer-ho és important d'iniciar, quan abans millor, l'avantprojecte per a la construcció d'un modern edifici destinat a erigir-se en aquest Suicidatori Nacional perfectament equipat de tecnologia i modalitats per tal de garantir amb eficàcia aquesta tan desesperada com voluntària decisió. Que consti que l'explicació del projecte es deu a l'artista en qüestió. Vistos, però, els resultats migrats i raquítics assolits, habitualment, per l'administració pública catalana, en cas de veure'm forçat a aconsellar algun aspirant a suïcida, li recomanaria la via privada i

tradicional, la de sempre, com aquesta tan literària de llençar-se al tren, que no aquesta hipotètica modalitat pública.

El tren va arrencar i vaig poder apartar aquests pensaments absurds i delirants que, posats a ser sincers, em feien riure sol i que sempre els he imaginat com una espècie d'autodefensa i exorcisme personals per haver hagut de viure, en algun moment de la vida, no una sinó dues experiències relacionades amb aquest acte i decisió per part de dues persones pròximes.

Sort en vaig tenir de la lectura d'un escriptor intel·ligent i profund com Julián Marías per fer-me retornar a un espai de reflexió més humà... Però va ser sortir del tren, i trobar-me amb unes Rambles de Barcelona desangelades. Potser va ser el fred que havia arribat, la mica de pluja, el vent....no ho sé. La imatge de les Rambles se'm van erigir com una autèntica ruïna on hi quedaven només les grotesques paradetes, ja no d'animals com antany, sinó de venda de reproduccions de cartró de George Clooney o la Reina d'Anglaterra. No hi mancava tampoc un que demanava almoïna amb unes contorsions físiques, entre agenollat i estirat al terra i una estàtua humana que semblava haver sortit d'alguna narcosala atès els evidents símptomes d'estar sota els efectes d'alguna cosa que no era alcohol. Però també el que més em va impressionar: el vol sempre majestuós d'una au carronyera com una gavina que, a uns cinc metres, vaig veure com s'emportava del terra un cos mort, asseguraria que de colom, i se n'anava a la teulada d'una d'aquestes parades a cruspí-se'l. Va ser aleshores quan vaig necessitar fer un esforç per no posar-me a plorar per res concret, però sí per tot. Allò era massa horrible per ser suportat i sort en vaig tenir, instantàniament, de la conversa mantinguda amb Pilar Bonet, la cocuradora d'una important exposició que hi ha a la Fundació Joan Brossa de Barcelona (Carrer de la Seca, 2) titulada *La Mèdiumpoeta: una conversa astral entre Josefa Tolrà i Joan Brossa*.

L'exposició, en efecte, posa al descobert un fet estrany o anòmal com va ser el de la relació del poeta Joan Brossa (1919-1998) amb una «mèdiumpoeta». Brossa, profundament anticlerical i que m'havia assegurat, en més d'una ocasió que calia posar una o dues bombes al Vaticà (ho tinc enregistrat) va mantenir, en canvi, una relació d'amistat amb una interessantíssima dibuixant visionària com era Josefa Tolrà qui assegurava que dibuixava i escrivia seguint dictats superiors: «un ésser de llum guia la meua mà».

Brossa, molt murri ell, mai va dir ni escriure una paraula sobre Tolrà, a excepció d'una ocasió, pocs mesos abans de morir, on va parlar de «la Tolrà». Sembla que, en efecte, Tolrà va sentir que aquell poeta, afincat en el surrealisme i on cada tarda te'l podies trobar a l'antiga Filmoteca, «estava al costat de Déu, però hi estava d'esquena». Més enllà de la relació amb Brossa, el cert és que aproximar-se a Tolrà és aproximar-se a un món de fascinació que ens porta, sense cap mena de dubte, al misteri de la creació, de la inspiració i de l'estat que se'n desprèn. No serà ara el moment per escriure sobre la inspiració, però no em puc estar d'escriure el següent.

Just quan semblava, al bell mig de les Rambles camí de la Biblioteca de Catalunya, que arrencaria a plorar per exterioritzar aquell crit d'impotència i desolació amb tot el que estava veient, vaig pensar amb la Pepeta Tolrà. I just en aquell moment va parar no només el fort vent, sinó diria que el propi temps. Va semblar com si tot s'aturés i emportat per una estranya serenor vaig arribar a la Biblioteca de Catalunya on m'esperaven els assistents a les Jornades Pedrellianes. Allà vaig acompanyar-los i fer de guia a la visita a l'exposició sobre Robert Gerhard que hi ha a l'antic Hospital de la Santa Creu i vaig conèixer al director artístic de l'Estudi de Música electroacústica de l'Akademie der Künste de Berlín, l'espanyol Gregorio García Karman amb qui vaig poder compartir un berenar tot parlant de música i on, en una terrassa del Raval, vam ser assaltats, constantment, per benaventurats demanant diners, tabac. Fins i tot, estranyament, algú va posar a la venda un objecte que vaig sentir la necessitat estranya de comprar-lo. No em facin dir el perquè, però mentre pagava per la vorera passava una senyora vestida a l'estil dels anys quaranta. No em vaig poder estar de pensar que igual era la mateixa Josefa Tolrà qui, un dia com el d'ahir de 1959, va deixar aquesta vall d'ànimes amb una adormició. Com ho acostumen a fer els sants o va fer la mateixa Mare de Déu. I, per si fos poc, ho va fer el mateix dia que Santa Teresa de Jesús, morta als braços d'Ana de San Bartolomé la nit del 4 d'octubre de 1582 en el calendari julià, el que vol dir en el calendari gregorià el 15 d'octubre. El mateix dia de l'adormició de Josefa Tolrà.